

CZU: 340.12

INTERACȚIUNI DOCTRINARE DINTRE RĂSPUNDEREA JURIDICĂ ȘI RESPONSABILITATEA JURIDICĂ

Andrei NEGRU, Oleg CHICU

Universitatea de Stat din Moldova

Termenul *responsabilitate* este unul dintre cuvintele semnificative în domeniul justiției și al dreptului, fiind pe larg cercetat în doctrina juridică. În prezenta lucrare sunt analizate numeroase definiții și explicații ale acestui termen formulate de specialiști în domeniul dreptului, scopul urmărit fiind de a evidenția deosebirile dintre responsabilitate în sens de răspundere juridică (ca obligație de a răspunde pentru o faptă comisă și de a repara prejudiciul cauzat astfel) și responsabilitate în sens de atitudine conștientă și asumată față de acțiuni legale. Primul caz este specific pentru realizarea normelor imperative (regăsite preponderent în dreptul public), iar cel de-al doilea caz – pentru realizarea normelor permissive (regăsite preponderent în dreptul privat). În ultima situație inițiativa subiecților privați este decisivă. Demersurile științifice din prezenta lucrare nu se limitează la enumerarea definițiilor relevante formulate de autori autohtoni și străini, dar reprezintă o investigație complexă a conceptului răspunderii juridice, prin diferite metode: analiza, sinteza, metoda logică, comparativă și sistemică. În asemenea mod, propunem propriile definiții și invocăm cele mai importante caracteristici ale răspunderii juridice, principiile specifice acestei categorii juridice și formulăm concluzii originale, bazate pe aspecte teoretice și practice și pe aprecieri proprii argumentate.

Cuvinte-cheie: *reglementare juridică, răspundere juridică, interes public, interes privat, drepturi subiective, obligațiuni juridice.*

DOCTRINAL INTERACTIONS BETWEEN LEGAL ACCOUNTABILITY AND LEGAL RESPONSIBILITY

The term responsibility is one of the most significant words in the field of justice and law and is largely researched in legal doctrine. A great number of definitions and explications of the mentioned term given by specialists in law are examined in the present paper, the aim pursued being to emphasize the differences between responsibility in the meaning of accountability (as an obligation to answer for an act done and to repair any injury it may have caused) and the responsibility in the meaning of conscious and assumed attitude towards a lawful activity. The first one is specific to the realization of imperative legal norms (mainly found in public law) and the second one – for the realization of permissive legal norms (mainly found in private law). In the latter case the private subjects' initiative is decisive. The scientific approaches in the present work are not limited in enumerating relevant definitions given by autochthon and foreign authors but also represent a complex investigation of the concept of legal liability, by different methods: the analysis, the synthesis, the logics, the comparative and the systemic methods. In such a manner the authors propose their own definitions and submit the most important characteristics of legal accountability, the principles specific to this legal category and elaborate original conclusions, based on theoretical and practical issues and on own argued appreciations.

Keywords: *legal accountability, legal responsibility, public interest, private interest, subjective rights, legal obligations.*

Introducere

Interesul investigării doctrine a unui subiect cercetat în multiple lucrări de valoare, atât în doctrina sovietică, doctrina rusă, cât și în doctrina română și în cea națională, a fost generat anume de diversitatea doctrinară excesivă în domeniul răspunderii și al responsabilității juridice și de importanța determinării coraportului dintre aceste două fenomene juridice de relevanță sporită pentru doctrina juridică, în general, și pentru Teoria Generală a Dreptului, în special. Concomitent cu necesitatea investigării evoluției doctrine a coraportului fenomenelor în cauză, intenționăm să intervenim cu soluții doctrinare originale, inedite, orientate spre o simplificare a percepției terminologice respective și cu o clarificare privind utilizarea eficientă și corectă a acestora în legislația națională.

Abordări teoretice. Controversele privind răspunderea și responsabilitatea juridică au o istorie îndelungată; se referă atât la înțelegerea acestor termeni juridici, cât și la interpretarea lor. Limite naționale investigațiile în cauză n-au demonstrat, fiind de o complexitate și diversitate doctrinară impunătoare. Astfel, și în doctrina caracteristică sistemelor juridice de origine romano-germanică, și în doctrina sistemelor juridice de Common Law acest subiect a fost abordat de autori consacrați. Spre exemplu, prof. **Gh.Mihai** a semnalat următoarele aspecte cu privire la conceptul răspunderii:

1. Răspunderea ce decurge dintr-un anumit rol al persoanei, din care derivă anumite obligații, cum ar fi faptul că tatălui îi revin obligații de natură morală, juridică, religioasă;
2. Răspundere cauzală, ce poate fi atribuită atât oamenilor, cât și evenimentelor naturale;
3. Răspunderea persoanei care încalcă norma juridică, trebuind să suporte o sancțiune, să repare prejudiciul produs [1].

Doctrina juridică analizează profund sensul și semnificația răspunderii și a responsabilității în același context cu cel al răspunderii și al responsabilității juridice. În limba română există doi termeni distincți, ca și în limba germană: *Verantwortlichkeit* – pentru responsabilitate și *Verantwortung* – pentru răspundere [2]. Această problemă a avut conotații specifice în cercetările doctrinare efectuate în limbile în care nu există doi termeni pentru a desemna un fenomen complex, cum este cel al reacției sociale în legătură cu activitatea și atitudinea individului față de ordinea juridică stabilită într-o societate într-o anumită perioadă de timp, ci doar un singur termen, așa cum este în franceză *responsabilité* și în rusă *ответственность*. Acest subiect a fost examinat întâi din perspectivă sociologică, inclusiv din perspectiva sociologiei juridice, cu scopul de a descifra sensul termenilor *responsabilitate* și *răspundere*, sociologii fiind cei care au pus la baza acestei distincții raporturile efective ce iau naștere între individ și societate. Astfel, autorul **M.Florea** a atribuit termenului *responsabilitate* semnificația de asumare conștientă a unei atitudini active și militante față de colectivitate, a grijii pentru succesul sau riscul, rezultatul sau eficiența, consecințele și valoarea activității pe care agentul o desfășoară sau conduce. Dacă responsabilitatea este privită ca un raport între individ și colectivitate, atunci răspunderea a fost definită ca un raport între individ și autoritatea acestei colectivități. La aceasta s-a adăugat faptul că responsabilitatea este dimensiunea internă a individului ce denotă o atitudine activă, convingere și angajare, iar răspunderea – ceva extern, acceptat, uneori, în mod forțat, prin supunere [3].

Distincția dintre aceste concepte s-a efectuat și pe calea distincției dintre a accepta o normă (de aceea, răspunderea este de ordin normativ) [4] și a adera (cu atât mai mult, a asuma) la un obiectiv și realizarea lui eficientă (de aceea, responsabilitatea este de ordin valoric) [5]. Dar această delimitare dintre normă și valoare, care stau la baza atitudinii persoanei în caz de răspundere și, respectiv, de responsabilitate, este, totuși, relativă, căci și norma este expresia unei valori, este elaborată în urma aprecierii pozitive a unei experiențe sociale, care conturează un model așteptat de conduită umană. Este adevărat, însă, că asimilarea totală și absolută a acestei norme, într-o asemenea măsură încât să devină un factor al lumii interioare a omului, este dovada orientării valorice a omului. Deși distincte, răspunderea și responsabilitatea sunt două fenomene aflate într-o legătură strânsă, care vizează raportul dintre individ și colectivitate, fiind forme de integrare a individului în societate. Când acestea nu coincid, apare un conflict și individul este nevoit să aleagă între acțiunile care-i sunt prescrise de normă, de răspunderea propriu-zisă și cele adoptate pe calea liberei alegeri și, respectiv, a responsabilității [6]. Transferate în limbaj juridic, aceste concepte au păstrat principala distincție, și anume: cea a atitudinii conștiente și cea a atitudinii impuse. Astfel, **N.Popa** definește responsabilitatea juridică ca o atitudine conștientă și deliberată de asumare a grijii față de modul de realizare a normelor de drept, față de integritatea ordinii juridice, precum și față de acțiunile pe care le întreprinde individul, în vederea asigurării unui climat de legalitate [7]. La rândul său, **M.Costin** tratează răspunderea drept o obligație de a suporta consecințele nerespectării unor reguli de conduită, obligație „ce incumbă autorului faptei contrare acestor reguli și care poartă întotdeauna amprenta dezaprobării sociale a unei asemenea conduite” [8]. Referindu-se apoi la răspunderea juridică, susține că aceasta este „complexul de drepturi și obligații conexe care, potrivit legii, se nasc ca urmare a săvârșirii unei fapte ilicite și care constituie cadrul de realizare a constrângerii de stat, prin aplicarea sancțiunii juridice, în scopul asigurării raporturilor sociale și al îndrumării membrilor societății în spiritul respectării ordinii de drept” [9].

Observăm din aceste două definiții că responsabilitatea este o atitudine, iar răspunderea – un complex de drepturi și obligații; atitudine înseamnă mod de a fi sau de a se comporta, pe când complexul de drepturi și obligații ne duce cu gândul la conținutul raportului juridic. Acest raport juridic are ca subiecte, pe de o parte, statul, iar, pe de alta – pe cel care a ignorat prescripțiile normei juridice. Devine evident că raportul juridic de constrângere între stat și cei care încalcă prevederile normei juridice privește răspunderea juridică, menționează **Gh.Boboș** [10], opinie la care aderă și alți cercetători [11]. Totuși, răspunderea juridică nu este însăși constrângerea, pentru că ultima este exercitată de stat, dar răspunderea juridică trebuie suportată de cel care a încălcat prescripțiile legii; situația juridică specifică aplicării constrângerii de stat este determinată de încălcarea normelor juridice.

L.Barac, analizând definiția formulată de **M.Costin**, ajunge la concluzia că răspunderea juridică este mai mult decât un complex de drepturi și obligații corelative, și anume – că ea este „instituția juridică ce cuprinde ansamblul normelor juridice care vizează raporturile juridice ce se nasc în sfera activității specifice, desfășurate de autoritățile publice, desfășurate în temeiul legii, împotriva tuturor celor care încalcă sau ignoră ordinea de drept, în scopul asigurării ordinii juridice și binelui public” [12]. Rezumând opiniile autorilor **M.Costin**, **Gh.Boboș** și **L.Barac**, putem afirma că primul autor înțelege răspunderea juridică ca fiind conținutul raportului juridic, al doilea – ca însuși raportul juridic, iar **L.Barac** – ca instituție ce vizează mai multe raporturi juridice.

Până în anii '70 ai secolului trecut în literatura juridică sovietică predomina concepția „criminologică” a răspunderii juridice, adică răspunderea juridică intervenea numai în legătură cu încălcarea normelor juridice. Conceptul tradițional al răspunderii juridice – ca răspundere-pedeapsă [13] – aparține lui **J.Mill** și acest punct de vedere a fost acceptat de majoritatea cercetătorilor sovietici [14]. Toți acești cercetători au avut în vedere răspunderea juridică retrospectivă, după ce încălcarea dreptului a avut loc. Apoi, treptat, s-a ajuns la concluzia că această abordare este unilaterală și sărăcește, de fapt, originalitatea dreptului, care are nu doar funcția de ocrotire împotriva lezării persoanelor și prin ea se justifică funcția de reprimare a răspunderii juridice, dar și de regulator al proceselor sociale majore și de control social. Astfel, a început să avanseze teoria răspunderii pozitive. Autorii ruși au numit responsabilitatea juridică – răspundere pozitivă, iar răspunderea juridică – răspundere negativă, căci în limba rusă există un singur cuvânt pentru a le desemna pe cele două: *омбемственность*. Noțiunea de *răspundere juridică pozitivă* este numită și prospectivă, pentru că se referă la faptele licite – acțiuni sau abstențiuni – de viitor [15], iar *răspundere juridică negativă* este numită și retrospectivă, căci vizează faptele ilicite comise în trecut [16]. Mulți autori nu au fost de acord cu această clasificare [17]. Această opinie este dezvoltată de **M.N. Marcenco**, care consideră inadmisibilă unificarea atitudinii conștiente a individului de a executa obligațiile sale față de societate și acțiunea ilicită a infractorului [18]. Într-o astfel de interpretare, cele două fenomene sunt distincte și aproape autonome unul față de altul.

Însă, situația este de altă natură, și anume: nu este vorba de o unificare, ci de o legătură strânsă între răspundere și responsabilitate, căci responsabilitatea are o sferă mai largă de acoperire și o include și pe cea de răspundere sau cel puțin o presupune, deși nu se reduce la ea. Numai cel responsabil poate fi și răspunzător, astfel încât răspunderea și responsabilitatea nu se manifestă separat, ci sunt simultane, sunt două dimensiuni ale agenților sociali care se întrepătrund, intercondiționându-se în moduri diferite [19].

Profesorul **Gh.Mihai** susține că răspunderea derivă din responsabilitate, căci răspunderea juridică este consecința comiterii responsabile a unei fapte juridice, iar tragerea la răspundere juridică este urmare a săvârșirii cu responsabilitate a unei fapte ilicite, astfel deosebind răspunderea juridică de tragerea la răspundere juridică [20]. Raliindu-ne parțial la această opinie, menționăm că responsabilitatea juridică are la bază norme juridice, inclusiv principii generale ale dreptului, care reglementează măsurile de comportament admis în societatea dată într-o perioadă strict determinată. Dar ea nu se reduce la aceste norme, căci este nevoie de conștientizarea acestor norme, prin luarea de atitudine pozitivă față de ele (optarea în folosul acțiunii, inacțiunii prescrise de norme, decizia) și prin realizarea acelei conduite pe care o cere norma (acțiunea). Deci, propriu-zis, intervin aceleași condiții ca și în cazul răspunderii, numai cu semnul *plus*: fapta licită, voința și conștiința liberă, consecințele juridice favorabile și legătura causală dintre faptă și consecințe. Aceasta ne demonstrează încă o dată că responsabilitatea și răspunderea sunt ipostaze ale aceluiași fenomen – ale realizării dreptului. În literatura juridică rusă a fost avansat punctul de vedere, conform căruia responsabilitatea juridică este realizarea benevolă a dreptului, iar răspunderea juridică reprezintă realizarea dreptului prin constrângere statală [21]. În opinia autorului **V.Lipinschi**, elementele responsabilității juridice sunt: cerințele prevăzute de norme, obligația de a acționa în modul prescris de normă, realizarea obligației de a acționa în conformitate cu norma și reacția societății sub forma stimulării sau încurajării. Elementele răspunderii juridice, în opinia aceluiași autor, sunt: existența obligației de a suporta consecințele negative ale faptei ilicite, condamnarea de către societate a autorului faptei ilicite și obligarea lui de a accepta o anumită conduită [22]. Analizând acest punct de vedere, trebuie menționat ca valoros faptul că autorul arată cu ce se finalizează în ambele cazuri procesul de tragere la răspundere juridică – cu reacția societății, fie sub formă de stimulare, fie sub formă de condamnare. Cerințele prevăzute de normă și obligația de a acționa în conformitate cu modul prescris de norma juridică sunt elemente comune și răspunderii; normele conțin aceleași prescripții pentru toți, dar, dacă ele sunt încălcate, atunci urmează condamnarea din partea societății prin intermediul statului și, respectiv, obligarea celui răspunzător să suporte consecințele negative ale faptei ilicite și să accepte o anumită conduită.

Sintetizând riguros toate definițiile prezentate în doctrina rusă, prof. **D.Baltag** conchide că responsabilitatea juridică este o categorie ce desemnează obligația juridică a subiectului de drept de a acționa în conformitate cu prescripțiile normei juridice, obligație ce se realizează în conduita licită. Răspunderea juridică, în opinia aceluiași autor, desemnează obligația subiectului de drept responsabil de a suporta consecințele nerespectării unei norme juridice în vigoare, în vederea restabilirii ordinii de drept în societate [23]. Aceste definiții au meritul de a aduce la un numitor comun ambele noțiuni, și anume: acest element comun este obligația, ea este specifică ambelor noțiuni, deosebirea constând în faptul că obligația este liber asumată în cazul responsabilității și impusă din exteriorul persoanei în cazul răspunderii.

În doctrina rusă s-a conturat opinia privind sensul larg al răspunderii juridice, în care se poate evidenția responsabilitatea juridică – în sensul răspunderii pozitive și răspunderea juridică – în sensul răspunderii juridice negative [24]. Academicianul **V.Kudreavțev** susține că responsabilitatea este o noțiune mai largă decât obligația, ea reprezintă un raport juridic ce constă din mai multe elemente: concomitent cu obligația de a avea o conduită legală, subiectul responsabilității primește ajutor și susținere din partea societății și a statului. El are dreptul să ceară întreprinderea anumitor acțiuni de la cei împuterniciți cu competențele respective și să-și apere acțiunile sale în modul prevăzut de lege. Deci, responsabilitatea include cunoașterea și înțelegerea de către o persoană a obligației sale, precum și atitudinea față de ea – simțul datoriei, tendința de a ajunge la acel rezultat necesar societății și statului [25]. Considerăm că negarea conceptului responsabilității juridice este legată de concepția, potrivit căreia dreptul este un instrument de constrângere și pedeapsă. Totuși, pedeapsa în drept nu este un scop în sine, sensul ei adevărat este de a trezi în cel care încalcă dreptul, dar și la terți, sentimentul de responsabilitate pentru faptele lor viitoare, sentiment care îi ajută să conștientizeze semnificația socială a propriei conduite. Susținem opinia prof. **N.V. Vitruk**, care consideră că recunoașterea categoriei de responsabilitate îmbogățește teoria răspunderii juridice, pentru că face posibilă înțelegerea deplină și profundă a naturii, sensului și destinației răspunderii juridice [26].

În urma studierii diverselor definiții ale răspunderii juridice, prof. **D.Baltag** a acceptat definiția dată de **Gh.Mihai și R.Motică** [27]: „Răspunderea juridică este obligația ce revine unui subiect de drept de a suporta consecințele faptei ilicite, prevăzute de legea în vigoare, prin care a adus atingere unui drept subiectiv al altuia” [28]. Apoi, referindu-se la categoria științifică a răspunderii juridice, o definește ca fiind o categorie, prin care este desemnată obligația subiectului de drept responsabil de a suporta consecințele nerespectării unei norme juridice în vigoare, în vederea restabilirii ordinii de drept din societate [29]. În definiția dată în lucrarea autorului **Gh.Mihai** se menționează despre faptă ilicită, iar în cea a autorului **D.Baltag** nu se face o asemenea mențiune, dar se relatează despre nerespectarea unei norme juridice. Comun este că răspunderea juridică în ambele definiții este interpretată drept o obligație ce survine în rezultatul lezării unui drept subiectiv (**Gh. Mihai**) sau a ordinii de drept (**D.Baltag**).

Unii autori definesc răspunderea ca pe o obligație, într-un caz – a infractorului de a răspunde pentru fapta ilicită săvârșită față de societate și stat, pentru încălcarea normei de drept [30], alții – drept obligația de a suporta consecințele nefavorabile pentru încălcarea normei juridice față de o exterioritate [31]. O altă definiție a răspunderii, elaborată de **M.Costin**, la care aderă și autorii **R.Motică** și **Gh.Mihai**, face referire la un complex de drepturi și obligațiuni conexe, care se naște ca urmare a producerii unor fapte ilicite și care constituie cadrul de realizare a constrângerii de stat, prin aplicarea sancțiunilor juridice menite să asigure restabilirea ordinii de drept [32].

În ediția a II a manualului *Teoria generală a dreptului*, prof. **S.Alexeev** nu definește expres răspunderea juridică, ci doar menționează că ea intervine în majoritatea cazurilor în rezultatul unei anumite evoluții a raporturilor juridice, de regulă, după emiterea de către un organ competent a unui act de aplicare a dreptului [33]. Același punct de vedere este exprimat în manualul publicat sub redacția autorului **V.V. Lazarev** [34].

În doctrina din România unii autori definesc răspunderea drept obligația celui care a săvârșit o faptă ilicită de a suporta sancțiunea [35]. Alți autori adaugă la această definiție și vina – „obligația de reparare a prejudiciului de cel din vina căruia s-a cauzat” [36]. Profesorul **Gh.Avornic** consideră că răspunderea constă în obligația de a suporta sancțiunea regulii de drept pentru un fapt imputabil [37]. În ultimele două definiții este inclus și aspectul vinovăției.

Luând atitudine față de considerarea răspunderii juridice ca obligație, prof. **D.Baltag** arată că, definind astfel răspunderea juridică, s-ar putea confunda răspunderea juridică cu însăși sancțiunea juridică și se ignoră faptul că sancțiunea nu reprezintă decât instrumentul de realizare a răspunderii juridice.

De rând cu definirea răspunderii ca obligație, o mai putem aprecia și ca raport juridic, care apare în rezultatul încălcării dreptului și reprezintă, pe de o parte, dreptul organelor competente ale statului de a cere restabilirea raportului juridic deteriorat, de a impune măsuri de constrângere față de cel vinovat, iar, pe de altă parte – persoana vinovată are obligația de a-și subordona conduita acestor exigențe. Astfel, conținutul răspunderii juridice ca raport juridic reprezintă activitățile de fapt ale părților, în vederea realizării drepturilor și obligațiilor subiective. Subiecții unei astfel de răspunderi sunt statul, titularul dreptului subiectiv încălcat și cel care a încălcat acest drept subiectiv. Dezvăluindu-se esența răspunderii juridice, s-a considerat a o numi *statică*, întrucât este în norma dreptului obiectiv care stabilește sancțiunea și *dinamică*, întrucât este în aplicarea acestei norme în raportul juridic concret.

Profesorul **I.Craiovan** definește răspunderea juridică drept un raport statornicit de lege, de norma juridică între autorul încălcării și stat, conținutul căruia este complex, fiind format, în esență, din dreptul statului, ca reprezentant al societății, de a aplica sancțiunile prevăzute de normele juridice persoanelor care încalcă prevederile legale și obligația acestor persoane de a se supune sancțiunilor legale, în vederea restabilirii ordinii de drept [38]. Un grup de cercetători prezintă răspunderea ca reacția negativă, de dezaprobare a statului față de fapta ilicită [39]. Reacția statului se manifestă în aplicarea măsurilor de constrângere față de cel care încalcă dreptul [40]. Răspunderea juridică a fost definită de autoarea **L.Barac** și ca instituție juridică: „Răspunderea juridică este o instituție ce cuprinde ansamblul normelor juridice ce vizează raporturi ce se nasc în sfera activității desfășurate de autoritățile publice, în temeiul legii, împotriva tuturor acelor care încalcă sau ignoră ordinea de drept, în scopul asigurării respectării și promovării ordinii juridice și binelui comun” [41].

În opinia lui **Gh.Mihai**, răspunderea juridică nu poate fi o instituție juridică, decât dacă va fi detectată în dreptul obiectiv, iar dreptul obiectiv în vigoare (dreptul pozitiv) nu creează o instituție a răspunderii juridice, ci doar instituții ramurale ale răspunderii juridice civile, penale, administrative etc.; de aceea, răspunderea juridică este doar o categorie științifică [42]. Raliindu-se acestei opinii, prof. **D.Baltag** de asemenea nu este de acord cu **L.Barac**, din motiv că nu există un ansamblu de norme care ar reglementa numai răspunderea juridică (așa cum sunt normele ce reglementează răspunderea juridică civilă, penală etc.) [43]. Abordând această problemă, trebuie de luat în considerare că, din punct de vedere logic, noțiunile se împart în concrete și abstracte și criteriul ce stă la baza acestei divizări este unul static, care apreciază noțiunile din punct de vedere actual; sunt concrete acelea care pot fi asociate cu imagini și abstracte acelea care nu pot fi asociate. „Numai ținând seama de eventualitatea întrupării unei noțiuni, într-o reprezentare se poate vorbi despre noțiuni concrete. Dar acesta este relativ, căci toate noțiunile sunt abstracte, oricât ai vrea să surprinzi noțiunea în formă materială, îți este cu neputință, ea fuge neconținut, ceva îți scapă” [44].

În cazul nostru, răspunderea juridică, ca instituție, este definită ca o noțiune abstractă. Considerăm că răspunderea juridică poate fi privită și în aspect de instituție juridică, deoarece există un ansamblu de principii ale răspunderii juridice, toate formele răspunderii juridice au aceleași funcții și scopuri, indiferent de obiectul ramural de reglementare. Principiile răspunderii juridice sunt reprezentate de norme generale, care direcționează procesul de reglementare a raporturilor sociale, fie că este la nivel de elaborare a normelor juridice, fie că este la nivel de aplicare a normelor juridice. Ele sunt ideile fundamentale, determinantii, ce se manifestă în toate normele juridice din diferite ramuri ale dreptului.

Profesorul **D.Baltag** consideră că principiile răspunderii juridice sunt idei fundamentale, care, într-un mod specific, reflectă principiile generale ale dreptului (libertatea, echitatea, justiția, umanismul, democratismul), dar, în același timp, au și un specific propriu; or, nu toate normele ce alcătuiesc dreptul pozitiv au incidență în domeniul răspunderii juridice, ci numai acelea care reglementează cazurile, condițiile, modalitățile în care intervine una sau alta dintre formele răspunderii juridice [45]. În aceeași lucrare sunt enumerate următoarele principii ale răspunderii juridice: principiul angajării răspunderii juridice numai în temeiul legii; principiul răspunderii pentru fapta săvârșită cu vinovăție; principiul răspunderii personale; principiul prezumției nevinovăției; principiul justeței sancțiunii; principiul nepedepsirii de două ori pentru aceeași faptă; principiul celerității răspunderii juridice. Or, dintre toate aceste principii numai principiul prezumției nevinovăției este consfințit juridic, în scris, având rang de principiu constituțional. Pornind de la logica dezvoltării relațiilor sociale, de la necesitatea de perfecționare continuă și de la scopul de a crește eficacitatea influenței asupra lor, prof. **D.Baltag** propune ca mecanismul juridic de realizare a răspunderii juridice să fie completat cu o lege specială – Legea cu privire la principiile răspunderii juridice. Susținem, în principiu, această propunere; totodată, menționăm că există deja principii generale și constituționale specifice răspunderii juridice. Articolul 16 alin.(1) din Constituția Republicii Moldova prevede că respectarea și ocrotirea persoanei constituie o

îndatorire primordială a statului [46]. Respectiv, toate drepturile declarate sunt și garantate de către stat. Astfel, art.134 alin.(3) din Constituție pune în sarcina Curții Constituționale garantarea responsabilității statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat.

B.T. Bazilev apreciază răspunderea juridică drept o instituție a dreptului, deoarece reprezintă un ansamblu de norme juridice, ale căror subdiviziuni structurale sunt instituțiile juridice ale răspunderii juridice de ramură, care au aceleași sarcini, aceleași funcții și sunt orientate spre realizarea aceluiasi scop – lichidarea faptelor ilicite în societate [47]. Un argument în favoarea tezei privind echivalarea răspunderii juridice cu conceptul de instituție juridică este prezentat de **E.Sandalinicova** și ar consta în faptul că răspunderea juridică a funcționarilor publici este reglementată de normele juridice din diferite ramuri ale dreptului, dar care au o orientare funcțională specifică; această răspundere are un obiect unitar de reglementare, și anume: raporturile între stat și funcționari publici; raporturile respective apar în legătură cu statutul juridic al funcționarului public, astfel încât răspunderea juridică a funcționarilor publici este o instituție interramurală [48]. În rezultatul analizei categoriei de răspundere juridică, **N.V. Vitruc** concluzionează că instituțiile răspunderii juridice au un caracter complex, care se manifestă în scopurile, funcțiile și principiile comune ale tuturor formelor de răspundere juridică, în interacțiunea dintre instituțiile interramurale ale dreptului privat și public, în unitatea indisolubilă a celor două subsisteme ale dreptului – material și procesual, ceea ce asigură răspunderii juridice rolul unei instituții de protecție în mecanismul de reglementare a relațiilor sociale [49].

La rândul său, **S.N. Bratusi** leagă răspunderea juridică de un atribut, proprietate a obligației, în cazul în care aceasta nu este realizată benevol, menționând că răspunderea juridică este realizarea, prin intermediul constrângerii statale, a obligației inițiale sau a unei obligații noi ce o completează sau o înlocuiește pe cea veche [50]. Deci, în opinia acestui autor, răspunderea juridică realizează obligația prin intermediul constrângerii statale sau sociale, echivalentă celei statale, deoarece răspunderea este apreciată ca o stare de constrângere întru îndeplinirea obligației. De aici facem o deducție importantă: încă înainte de a fi săvârșită fapta ilicită, răspunderea este proprietatea imanentă a obligației și, totodată, răspunderea se caracterizează ca stare de constrângere, întru îndeplinirea obligației. Deci, răspunderea intervine în domeniul obligației prin intermediul constrângerii. Însă, dacă persoana îndeplinește benevol obligația, atunci este vorba de responsabilitate. În acest sens, spunem că o persoană este responsabilă, fiindcă își îndeplinește benevol obligațiile asumate. Criticând opinia lui **S.N. Bratusi**, alt autor, **N.S. Malein**, a delimitat noțiunea de răspundere juridică de cea de obligație, susținând că răspunderea juridică nu se poate confunda cu obligația de a repara prejudiciul, aducând exemplul asigurărilor, când dauna se repară fără să intervină răspunderea juridică [51]. În acest caz, răspunderea este confundată cu pedeapsa. Răspunderea, ca obligație, are un ansamblu de particularități, în comparație cu alte tipuri de obligații juridice. Întâi de toate, responsabilitatea juridică desemnează obligația de conformare prescripțiilor juridice și este un garant al obligației juridice, căci, în caz de neconformare, răspunderea se completează cu altă obligație – de a compensa prejudiciul cauzat și de a suporta consecințele nefavorabile prevăzute de normele juridice, fiind adusă la îndeplinire prin intermediul constrângerii.

M.Krasnov definește răspunderea juridică drept „o legătură de drept (juridică) între două părți, dintre care una (subiectul răspunderii) se obligă să corespundă modelului așteptat de conduită, iar cealaltă parte (instanța răspunderii) apreciază această conformitate și, în caz de apreciere negativă, reacționează într-un anumit fel la această încălcare” [52].

O.Leist a examinat consecințele juridice ce decurg din delimitarea obligațiilor juridice și alte prescripții juridice și a formulat trei feluri de relații între care este necesară delimitarea: 1) pentru a delimita încălcările de drept de faptele ce nu atrag consecințe juridice; 2) pentru a determina adresatul exact al normei juridice, căruia trebuie să i se aplice sancțiunea în caz de încălcare a obligației (interdicției); 3) pentru a distinge sancțiunea de alte consecințe juridice [53]. **O.Leist** consideră că nu este o sancțiune, de exemplu, pierderea dreptului la acțiune în justiție în caz de expirare a termenului de prescripție sau neadmiterea mărturiilor în caz de împrumut al unei sume mai mari decât cea indicată în lege; deși există consecințe juridice, nu sunt sancțiuni, ca argument indicând faptul că sancțiunea nu poate fi aplicată pentru fapte licite, pentru că, altfel, ar fi eliminată deosebirea calitativă dintre încălcarea dreptului și conduita licită care, deși nu s-a finalizat juridic, nu este interzisă de normele juridice [54].

Având în vedere diversitatea și numărul impunător de definiții ale răspunderii juridice, se poate încerca o grupare a acestora. De exemplu, pot fi delimitate mai multe grupuri de astfel de definiții: 1) Concepția răspunderii ca obligație a celui ce încalcă dreptul de a suporta consecințele nefavorabile; 2) Concepția răspunderii ca obligație de a se conforma prescripțiilor normelor juridice; 3) Concepția răspunderii ca sancțiune

(pedeapsă) sau ca realizare a sancțiunii pentru încălcarea dreptului; 4) Concepția răspunderii ca un ansamblu de consecințe nefavorabile ale încălcării dreptului, inclusiv cu referire la obligația subiectului care a încălcat norma juridică de a suporta limitări în drepturi și sancțiunile care pot fi aplicate în raport cu acest subiect; 5) Concepția răspunderii juridice ca raport de constrângere din partea statului (sau ca legătură de drept); 6) Ca un ansamblu de raporturi juridice; 7) Ca instituție juridică; 8) Ca reacție a statului față de fapta ilicită; 9) Concepția răspunderii juridice ca un sistem special de măsuri ce stimulează conduita licită și de măsuri de reprimare (curmare) a conduitei ilicite.

Enumerarea în cauză demonstrează complexitatea răspunderii juridice, fiecare definiție accentuând un anumit aspect al răspunderii juridice; ele nu sunt eronate, ci mai degrabă unilaterale. Cu toate acestea, concepțiile menționate acordă un caracter complex categoriei de răspundere juridică și, totodată, dezvoltă teoria răspunderii juridice. Analiza efectuată ne permite să stabilim că răspunderea juridică este mai largă decât cea a sancțiunii; nu este nici un simplu raport juridic, cu atât mai mult nu se limitează la ideea de constrângere. Această accepțiune, mai largă, include răspunderea pozitivă ca obligație juridică specifică de a îndeplini anumite acțiuni (responsabilitate); dacă acțiunile nu sunt realizate benevol, intervine constrângerea, deci – răspunderea juridică negativă sau retrospectivă (ori, propriu-zis, răspunderea). Într-o oarecare măsură, această teză rezultă și din argumentele autorilor specialiști în drept penal, care susțin existența raporturilor juridice de conformare și a raporturilor juridice de conflict. Raporturile juridice de conformare sunt cele care se manifestă în legătură cu respectarea benevolă a legii penale, iar cele de conflict – prin constrângerea de a respecta legea penală. „Este greu de acceptat, menționează acești autori, existența unor raporturi de conflict generate de săvârșirea infracțiunii, fără o prealabilă conturare a obligațiilor generale de conformare față de lege în cadrul unor raporturi de conformare” [55]. Revenind la ceea ce a afirmat **Hart**, putem nota că primul sens poate fi calificat drept responsabilitate, celelalte – ca răspundere. Termenul *responsabilitate* este utilizat în art.22 din Codul penal al Republicii Moldova [56] într-un sens specific, care nu corespunde celui general invocat în prezentul studiu, și anume: stare psihologică a persoanei care are capacitatea de a înțelege caracterul prejudiciabil al faptei, precum și capacitatea de a-și manifesta voința și a-și dirija acțiunile. Acest termen, credem, a fost introdus sub influența termenului rus „вменяемость” și indică, într-adevăr, numai starea psihologică a persoanei și numai în aspect penal, din punctul de vedere al raporturilor juridice de conflict, pe când starea de responsabilitate are aceeași formulă și în cazul raporturilor juridice de conformare, starea psihologică a persoanei fiind capacitatea de a înțelege caracterul neprejudiciabil al faptei, precum și capacitatea de a-și manifesta voința și a-și dirija acțiunile.

Coraportul răspundere – responsabilitate juridică. Intenționând a finaliza retrospectiva doctrinară în cauză cu o finalitate subiectivă proprie, vom porni de la originile normelor juridice în identificarea coraportului dintre răspundere și responsabilitate juridică. Răspunderea juridică este o consecință a nerespectării normei juridice. Evident, răspunderea juridică pozitivă și răspunderea juridică negativă, cum este invocată la autorii de valoare în domeniul supus investigării, constituie o tentativă de modelare a acestui coraport. Întru evidențierea unui sistem de delimitări interacționale cu referință la termenii invocați, vom efectua operațiuni logice până la originile normelor juridice. Obiectul de reglementare al oricărui raport juridic este o activitate socială. Sistemul de drepturi subiective și obligațiuni juridice, care formează conținutul raportului juridic, este rezultatul unei manifestări duble de voință. Prima manifestare a voinței este cea a legiuitorului – la elaborarea normei juridice și a doua manifestare – implicarea subiectului într-un raport juridic concret. Voința se fundamentează pe un interes [58]. Altfel spus, orice reglementare juridică este determinată de anumite interese. În acest mod și efectuăm divizarea corespunzătoare în drept public și drept privat, în care principalul criteriu de delimitare este interesul. Dacă este reglementată manifestarea interesului public, vorbim de normele dreptului public; dacă vorbim de dreptul privat, suntem în prezența reglementării intereselor private. Respectiv, delimitarea în cauză este și un criteriu esențial ce determină utilizarea metodelor de reglementare juridică specifice diferitelor ramuri de drept: pentru ramurile dreptului public – metoda imperativă de reglementare juridică a relațiilor sociale, pentru ramurile dreptului privat – metoda permisivă de reglementare juridică a relațiilor sociale. Evident, ar apărea întrebarea firească despre metoda de reglementare juridică caracteristică normelor dreptului constituțional. Avem convingerea că, pentru ramura de drept respectivă, este caracteristică o simbioză dintre metodele de reglementare numite: metoda imperativ-onerativă în expunere declarativă, însă nu mai puțin obligatorie. În condițiile metodei imperative de reglementare juridică este posibilă o singură modalitate de comportament. Evident, realizarea benevolă a comportamentului declarat

licit invocă responsabilitatea juridică a subiectului, iar nerespectarea comportamentului în cauză va genera implicarea răspunderii juridice, în cazul normelor orientate spre imperativitate sau nerealizarea unor interese private, în cazul normelor juridice orientate spre permisivitate.

În condițiile normelor juridice care implică metoda imperativă de reglementare juridică a relațiilor sociale, afirmăm intervenția răspunderii juridice drept consecință a nerespectării prevederilor legale indicate în norma juridică. În condițiile normelor juridice care implică metoda permisivă de reglementare juridică, afirmăm că nerealizarea normelor juridice nu va determina neapărat imperiozitatea survenirii răspunderii juridice. Având o cale legală, dar pasivă de realizare a normei juridice, când subiectul se abține de la săvârșirea unei activități recomandate, el nu-și realizează un interes. Alegând o cale legală manifestată prin acțiune, subiectul, realizându-și un interes legitim, contribuie la realizarea, prin executare, a normei juridice permissive. Evident, legiuitorul a elaborat normele juridice permissive nu pentru a fi lăsate fără o realizare activă. Anume manifestarea interesului privat demonstrează și existența unei manifestări de voință a subiectului, deci – și a responsabilității juridice. Executarea prevederilor normelor permissive, caracterizată printr-o acțiune conștientă și activă a subiectului, atestă responsabilitatea subiectului în cauză.

Responsabilitatea juridică o putem defini drept *o activitate conștientă și legală a subiectului în cadrul realizării normelor juridice permissive, orientată spre asumarea și executarea benevolă a anumitor obligațiuni juridice, ce formează o parte a conținutului raportului juridic concret.*

Realizarea responsabilității juridice nu prezumă intervenția inevitabilă a răspunderii juridice și, deci, a sancțiunii juridice. Perspectivele manifestării responsabilității juridice ne orientează spre necesitatea evaluării legăturii dintre responsabilitatea juridică și răspunderea juridică. În aceste condiții de existență a normelor juridice permissive, ne orientăm spre limitele de reglementare juridică identificate de legiuitor, în calitate de creator al dreptului. Stabilind limite largi sau chiar foarte largi, acordând posibilitatea alegerii între două sau mai multe modalități de comportament legale, în condițiile cărora este identificată manifestarea responsabilității juridice, legiuitorul, prin limitele normei juridice, stabilește și hotarul, depășirea căruia va determina implicit o ilegalitate în manifestarea interesului privat. În asemenea cazuri de depășire a limitelor normei juridice permissive, deja vorbim despre intervenția răspunderii juridice, finalitatea căreia este o sancțiune juridică sau, altfel spus, o executare forțată a unei obligațiuni juridice. Afirmăția în cauză își găsește exemplificare prin reglementările juridice naționale. În legislația civilă termenul *responsabilitate* este utilizat selectiv, într-o simbioză științifică cu termenul *răspundere*; aceasta rezultă din Codul civil al Republicii Moldova [58], ceea ce încă o dată demonstrează legătura generică dintre aceste două noțiuni și argumentările teoretice prezentate de noi. De exemplu, în art.1485 CC RM, intitulat *Responsabilitatea executorului testamentar*, este vorba despre consecințele negative pe care trebuie să le suporte executorul testamentar, care poartă răspundere în caz de neîndeplinire, intenționat sau din imprudență, a obligațiilor încredințate prin testament, pentru prejudiciile cauzate astfel moștenitorilor. Consecințele pozitive – în context, respectarea benevolă a obligațiilor juridice care rezultă din aceste raporturi juridice specifice – identifică responsabilitatea juridică și realizarea unui interes privat legitim, iar consecințele negative – nerespectarea benevolă a obligațiilor juridice respective – determină survenirea răspunderii juridice corespunzătoare. La fel, în art.1540 alin.(1) CC RM *Responsabilitatea succesoriilor în fața creditorilor* se prevede că dacă cel ce a lăsat moștenirea a fost debitor solidar, moștenitorii poartă această răspundere solidară; deci, termenii *răspundere* și *responsabilitate* se întâlnesc în același articol. În continuare, alin.(3) art.1540 CC RM prefigurează o situație similară, stabilind că moștenitorii care au primit cotă din rezerva succesorală de asemenea sunt responsabili de datoriile celui ce a lăsat moștenirea. Textul normativ sugerează responsabilitatea juridică posibilă. Oricum, în caz contrar – de nerealizare a responsabilității juridice, va surveni răspunderea juridică, sancțiunea căreia nu este fixată în norma juridică permisivă, dar în actul de aplicare, care stabilește răspunderea juridică pentru nerespectarea unei norme permissive. Caracterul imperativ al normelor juridice penale sau contravenționale, grație metodei caracteristice de reglementare juridică, nu lasă loc de exprimare a responsabilității juridice.

Concluzii

Considerăm că responsabilitatea juridică își poate găsi exprimarea numai într-o formă activă de manifestare, majoritatea normelor caracteristice ramurilor de drept menționate fiind, prin natura lor, prohibitive. Dacă supunem discuției normele juridice onerative – ele sunt într-un număr mai redus și, de regulă, prezumă subiecți speciali; însă, legiuitorul, luând în considerare relevanța valorilor sociale protejate, stabilește condiții obligatorii pentru însăși responsabilitatea juridică.

Referințe:

1. MIHAI, Gh. *Fundamentele dreptului*. Vol.V. *Teoria răspunderii juridice*. București: C.H. Beck, 2006, p.52.
2. <https://ro.linguee.com/germană-română/traducere/verantwortlichkeit.html>;
3. FLOREA, M. *Responsabilitatea acțiunii sociale*. București, 1976, p.30.
4. BĂDESCU, M. *Sanctiunea juridică în teoria, filosofia dreptului și în dreptul românesc*. București: Lumina LEX, 2002, p.57.
5. NEGRU, B. Responsabilitatea și răspunderea juridică într-un stat democratic și de drept. În: *Revista Națională de Drept*, 2006, nr.12, p.44.
6. POPA, N. *Prelegeri de sociologie juridică*. București, 1989, p.200.
7. Ibidem, p.209.
8. COSTIN, M.N. *Răspunderea juridică în dreptul R.P.R.* Cluj: Dacia, 1974, p.19.
9. Ibidem, p.39.
10. BOBOȘ, Gh. *Teoria generală a dreptului* (note de lectură). Cluj-Napoca: Argonaut, 1999. <http://studentladrept.blogspot.md/2008/12/gheorghe-bobo-teoria-general-dreptului.html>;
11. POPA, N. *Teoria generală a dreptului*. București, 1992, p.204.
12. BARAC, L. *Răspunderea și sancțiunea juridică*. București: ALL Beck, p.40.
13. ГАЛАГАН, И.А. *Право, свобода и социальная ответственность личности. Право и борьба идей в современном мире*. Москва, 1980, с.112.
14. ТАРХОВ, В.А. *Об юридической ответственности*. Саратов: Саратовский госуниверситет, 1977, с.31.
15. СТРОГОВИЧ, М.С. Сущность юридической ответственности. В: *Советское государство и право*, 1979, №5, с.17.
16. БАЗЫЛЕВ, Б.Т. Сущность позитивной юридической ответственности. В: *Правоведение*, 1979, №.4, с.30.
17. РЕБАНЕ, ИА. О методологических и гносеологических аспектах учения об основаниях юридической ответственности. В: *Ученые записки Тартуского госуниверситета*, т.852. Тарту, 1989, с.24.
18. МАРЧЕНКО, М.Н. *Проблемы теории государства и права*. Москва, 2001, с.635.
19. RĂTULEA, V. Responsabilitatea juridică și acțiunea socială. În: *Dreptul* (București), 1999, nr.3, p.27.
20. MIHAI, Gh. *Fundamentele dreptului*. Vol.V. *Teoria răspunderii juridice*. București: C.H. Beck, 2006, p.34.
21. ПОХМЕЛКИН, В. *Социальная справедливость и уголовная ответственность*. Красноярск, 1990, с.53.
22. ЛИПИНСКИЙ, В. *Формы реализации юридической ответственности*. Тольятти, 1999, с.37.
23. BALTAG, D. *Teoria răspunderii juridice: aspecte doctrinare, metodologice și practice*. Autoreferat al tezei de doctor habilitat în drept. Chișinău, 2008, p.27-28.
24. РУДИНСКИЙ, Ф.М. Права свободы и ответственность граждан в условиях развитого социализма. В: *Советское государство и право*, 1977, №г.5, с.25-31.
25. КУДРЯВЦЕВ, В.Н. *Закон. Поступок. Ответственность*. Москва, 1986, с.286-287.
26. ВИТРУК, Н.В. *Общая теория юридической ответственности*. Москва: Норма, 2008, с.32.
27. RADU I. Motică, MIHAI, Gh. *Introducere în teoria generală a dreptului*. Vol.II. Timișoara, 1995, p.236.
28. BALTAG, D. *Teoria răspunderii și responsabilității juridice*. Chișinău: ULIM, 2007, p.134.
29. Ibidem, p.135.
30. NEGRU, B., NEGRU, A. *Teoria generală a dreptului și statului*. Chișinău, 2006, p.467.
31. HUMĂ, I. *Teoria generală a dreptului*. Focșani: Editura Științifică, 1995, p.150.
32. RADU I. Motică, MIHAI, Gh. *Introducere în teoria generală a dreptului*. Vol.II. Timișoara, 1995, p.236.
33. АЛЕКСЕЕВ, С.С. *Общая теория права*. Москва: Проспект, 2008, с.277.
34. *Общая теория права и государства* / Под ред. Лазарева В.В. Москва: Юристъ, 1996, с.204.
35. CĂMPEANU, V.I. *Dreptul muncii*. București: Editura. Didactică și Pedagogică, 1967, p.214.
36. TARHON, V.G. *Răspunderea patrimonială a organelor administrației de stat și controlul indirect al legalității actelor administrative*. București, 1967, p.13.
37. AVORNIC, Gh. *Teoria generală a dreptului*. Chișinău: Cartier, 2004, p.488.
38. CRAIOVAN, I. *Tratat elementar de teoria generală a dreptului*. București: ALL Beck, 2001, p.283.
39. ЛИВШИЦ, Р.З. *Теория права*. Москва: Bek, 2001, с.147.
40. РЕБАНЕ, И.А. О методологических и гносеологических аспектах учения об основаниях юридической ответственности. В: *Ученые записки Тартуского госуниверситета*, т.852. Тарту, 1989, с.16.
41. BARAC, L. *Răspunderea și sancțiunea juridică*. București: ALL Beck, p.39.
42. MIHAI, Gh. *Fundamentele dreptului*. Vol.V. *Teoria răspunderii juridice*. București: C.H. Beck, 2006, p.289.
43. BALTAG, D. *Teoria răspunderii și responsabilității juridice*. Chișinău: ULIM, 2007, p.132-133.
44. PETROVICI, I. *Teoria noțiunilor*. Iași: Polirom, 1998, p.118.
45. BALTAG, D. *Teoria răspunderii și responsabilității juridice*, p.181.
46. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.1.

47. БАЗЫЛЕВ, Б.Т. *Юридическая ответственность*. Красноярск, 1985, с.44-46.
48. САНДАЛЬНИКОВА, Е.В. *Юридическая ответственность государственных гражданских служащих в Российской Федерации* (теоретико-правовое исследование). Автореферат диссертации кандидата юридических наук. Казань, 2007, с.12.
49. ВИТРУК, Н.В. *Общая теория юридической ответственности*. Москва: Норма, 2008, с.179-180.
50. БРАТУСЬ, С.Н. *Юридическая ответственность и законность* (Очерк теории). Москва: 1976, с.85-92.
51. МАЛЕИН, Н.С. Об институте юридической ответственности. В: *Ученые записки Тартуского госуниверситета*, т.852. Тарту, 1989, с.343.
52. КРАСНОВ М.А. Публично-правовая ответственность представительных органов за нарушение закона. В: *Государство и право*, 1993, №6, с.46.
53. ЛЕЙСТ, О.Э. *Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы)*. Москва: МГУ, 1981, с.28.
54. АГЕЕВА, Е.А. *Юридическая ответственность в государственном управлении*. Ленинград: Изд-во. ЛГУ, 1990, с.29.
55. BOTNARU, S., ȘAVGA, A., GROSU, V., GRAMA, M. *Drept penal. Partea generală. Vol.I*. Chișinău: Cartier juridic, 2006, p.116-117.
56. Codul penal al Republicii Moldova, nr.985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.72-74.
57. DELEANU, I. *Drepturile subiective și abuzul de drept*. Cluj-Napoca: Dacia, 1988, p.38.
58. Codul civil al Republicii Moldova. nr.1107-XV din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.82-86/661.

Date despre autori:

Andrei NEGRU, doctor habilitat, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: negruan@list.ru, negruan@yahoo.com

Oleg CHICU, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

Prezentat la 18.05.2018